

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО»**

**ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ”**

**Харків
2011**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”**

**ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ”**

*Затверджено вченою радою
університету (протокол № 9 від 22.04.2011 р.)*

**Харків
2011**

Програма навчальної дисципліни “Юридична психологія” /
уклад.: В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Х.:
Нац. ун-т “Юрид. акад. України”, 2011. – 16 с.

У к л а д а ч і: В. А. Журавель,
В. О. Коновалова,
В. Ю. Шепітько

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 3 від 06.06.2011 р.)*

ВСТУП

Юридична психологія належить до циклу правничих дисциплін, засвоєння яких є необхідною умовою підготовки висококваліфікованих спеціалістів-юристів, оскільки правотворча, правозастосовна та правоохоронна діяльність передбачає необхідність виконання різноманітних соціальних і правових функцій, ефективна реалізація яких можлива за умов поглибленого вивчення студентами юридичних вузів і факультетів психологічних аспектів окремих правових явищ, умілого застосування цих знань у юридичній практиці. Лише синтезувавши правові знання зі знаннями психології людської поведінки, юрист може стати компетентним фахівцем. Саме юридична психологія озброює його знаннями про найбільш ефективні методи і засоби здійснення правотворчої та правозастосовної діяльності, особливості й умови формування правосвідомості, соціально адаптовану та девіантну поведінку особи, психологічні чинники, що впливають на її криміналізацію, психологічні основи запобігання злочинам та ресоціалізацію засуджених, структурний підхід до організації слідчої та судової діяльності тощо.

Розвиток та становлення юридичної психології як науки, що вивчає особливості психіки людини, які виявляються у сфері суспільних відносин урегульованих правом, свідчать про її подвійний характер, оскільки предмет її дослідження знаходиться на стику психології та юриспруденції. Інтеграція психологічних і юридичних знань дозволяє вирішувати завдання, що постають у галузі кримінального та цивільного права, кримінального та цивільного процесу, кримінології та криміналістики на більш високому рівні.

У результаті вивчення “Юридичної психології” студенти повинні:

– **знати:** предмет і зміст основних галузей юридичної психології – правової, судової, кримінальної та кримінально-виконавчої (пенітенціарної); психологічні аспекти правотворчості, правосвідомості, праворозуміння, правозастосування; методи юридичної психології; історію розвитку юридичної психології і її сучасний стан; природничо-наукові основи юридичної

психології; психологічні основи здійснення доказування, організації і планування процесуальної діяльності; специфіку пізнавальної, конструктивної, комунікативної, посвідчувальної діяльності судді, слідчого; процес формування внутрішнього переконання у суддів, слідчих; психологічні особливості провадження окремих слідчих та судових дій; психологічні закономірності формування антисоціальних настанов у особи і їх реалізації в конкретному протиправному акті; особливості психіки особи, що відбуває покарання; специфіку формування колективів засуджених та чинники, що зумовлюють цей процес; методи та прийоми правового виховання громадян з метою профілактики щодо окремих осіб і груп населення;

– **уміти:** застосовувати методи психологічного впливу на допитуваного, обшукуваного, підсудного, засудженого; встановлювати і підтримувати психологічний контакт при спілкуванні; правильно приймати відповідальні процесуальні рішення в складних, поліваріантних ситуаціях; мінімізувати ступінь тактичного ризику під час провадження окремих слідчих дій; застосовувати заходи, що сприяють корекції поведінки засуджених.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Розділ I. ВСТУП ДО ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Тема 1. Предмет, система, історія розвитку та сучасний стан юридичної психології

Предмет юридичної психології. Закономірності, що вивчає юридична психологія, та її головні напрями – правова психологія, судова психологія, кримінальна психологія, кримінально-виконавча (пенітенціарна) психологія. Природа юридичної психології, її місце у системі наук і зв'язок із загальною психологією та юридичними науками (кримінальним правом і процесом, кримінологією і криміналістикою). Завдання юридичної психології на сучасному етапі.

Система юридичної психології. Принципи побудови та складові елементи. Система науки та навчальної дисципліни: єдність та розбіжності.

Історія розвитку та сучасний стан юридичної психології. Формування юридичної психології як навчальної дисципліни.

Тема 2. Методи юридичної психології

Методи юридичної психології, їх визначення та класифікація. Окремі методи юридичної психології: спостереження, бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ювання, експеримент (лабораторний та природничий) і практика їх застосування.

Розділ II. ПРИРОДНИЧО-НАУКОВІ ОСНОВИ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Тема 1. Психологічний аналіз діяльності людини

Поняття та структура діяльності – зовнішні і внутрішні компоненти. Дія як елемент діяльності. Поняття простих та

складних дій, їх види. Розвиток людської діяльності – вміння, навички і звички. Закономірності та умови успішного формування навичок.

Тема 2. Емоційно-вольові процеси і стани

Емоції: поняття, види та природа виникнення. Почуття як вищий ступінь розвитку емоцій. Фізіологічний афект як психологічна категорія: поняття, риси та юридична значимість. Конфліктні емоційні стани – стрес і фрустрація, їх вплив на пізнавальні та регулятивні функції організму людини.

Воля як саморегулятор діяльності та поведінки особи. Етапи формування вольової дії. Вольові психічні стани: – рішучість, наполегливість, упевненість, цілеспрямованість, ініціативність.

Тема 3. Особистість і структура її психічних властивостей

Поняття про особистість, її суспільно-історична зумовленість. Співвідношення соціального і біологічного в особистості, її спрямованість – потреби, інтереси, настанови, світогляд, моральні переконання.

Фізіологічні основи темпераменту і його поняття. Типи темпераменту, його індивідуальні ознаки та властивості. Взаємозв'язок мотивів поведінки і діяльності з типом темпераменту.

Поняття та структура характеру – емоційні, вольові та інтелектуальні компоненти. Процес формування характеру та його головні риси. Взаємозв'язок темпераменту і характеру.

Поняття, види, рівні, закономірності формування здібностей. Природа людських здібностей, роль та значення задатків. Обдарованість, талант, геніальність.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

Розділ III. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 1. Психологічна характеристика процесуальної діяльності

Психологічна характеристика як відображення найбільш суттєвих ознак процесуальної діяльності. Компоненти психологічної характеристики процесуальної діяльності: правова регламентація, наявність владних повноважень, дефіцит часу, комунікабельність, конструктивність, посвідчувальність, вирішення різноманітних розумових завдань, протидія заінтересованих осіб та негативні емоції. Професійна деформація: поняття, риси та шляхи подолання.

Професійні якості і психологія осіб, які здійснюють процесуальну діяльність. Поняття професіограми. Короткі професіограми слідчого, судді.

Тема 2. Психологічні основи доказування, організації і планування процесуальної діяльності

Досудове слідство та судовий розгляд як пізнавальний процес. Об'єкти, форма, напрямки, межі, засоби і результати пізнавальної діяльності, що здійснюють суддя, слідчий. Сутність мислення, форми та етапи процесу мислення при вирішенні судових і слідчих завдань, види та індивідуальні особливості мислення (якості розуму).

Поняття моделювання, роль моделей у пізнанні обставин злочину, класифікація моделей (реальні та ідеальні, прості та складні, статичні та динамічні).

Професійна інтуїція та логічні (раціональні) процеси в судово-слідчому мисленні. Внутрішнє переконання: поняття, ознаки, психологічні етапи та чинники, що негативно впливають на процес його формування – сугестивність, конформність.

Планування як спосіб визначення оптимальних шляхів пізнання. Види планування: орієнтувальне, організаційне, планування виконання, допланування та етапи його здійснення.

Розділ IV. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Тема 1. Психологія допиту: стадії формування показань

Сприйняття як перша стадія формування показань. Поняття сприйняття та його відмінність від відчуття. Органи відчуття та їх функціональне призначення. Сутність сприйняття та його загальні закономірності. Суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на процес сприйняття допитуваного.

Запам'ятовування як друга стадія формування показань. Форми, процеси, види пам'яті. Довільне і мимовільне запам'ятовування. Закономірності формування, структура і зміст мимовільного запам'ятовування. Асоціативні зв'язки, їх види та функції. Явище амнезії та ремінісценції. Суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на процес запам'ятовування допитуваного.

Відтворення – заключна стадія формування показань. Дача показань на допиті як своєрідна форма відтворення подій минулого. Види та характер інформації, що повідомляється під час допиту (доказова, тактична, змістовна, мімічна, конклюдентна, паралінгвістична). Суб'єктивні та об'єктивні чинники, що впливають на процес відтворення інформації на допиті.

Тема 2. Психологія допиту: психологічні основи допиту підозрюваних, обвинувачених

Мета та межі вивчення особи у кримінальному процесі. Доказове та тактичне значення відомостей про особу. Психологічний контакт: поняття, характерні риси, шляхи встановлення

та підтримки. Конфліктні та безконфліктні ситуації допиту.

Мотивація свідчень допитуваного. Вплив захисної домінанти, страху, стресу на вибір лінії його поведінки. Побічні докази поведінки: поняття та ознаки (обмовка, винна поінформованість, підвищена заінтересованість до розслідування конкретного злочину, мимовільні реакції тощо).

Неправда та її форми. Психологічні засоби виявлення неправди у показаннях підозрюваних, обвинувачених. Психологічний вплив та психічне насилля. Критерії правомірності та припустимості психологічного впливу.

Тема 3. Психологія допиту: психологічні особливості допиту потерпілих та неповнолітніх осіб

Психологічні аспекти допиту потерпілого. Прийоми актуалізації в пам'яті потерпілого сприйнятої інформації. Віктимність: поняття та види. Специфіка допиту потерпілого з елементами віктимної поведінки.

Категорії неповнолітніх щодо віку та їх індивідуально-типологічні якості. Особливості формування показань неповнолітніх – наявність фантазійних нашарувань та гіперболізації, перекручень сугестивного характеру, підвищеного ступеня конформності. Специфіка здійснення допиту неповнолітніх (роз'яснення неправильно зайнятої позиції за мотивами псевдогероїства, помилкового розуміння дружби і товаришування).

Тема 4. Психологія очної ставки

Поняття очної ставки та її ознаки (ускладнений інформаційний обмін, розширений склад учасників, знижений рівень прогнозу, здійснення розумових операцій в умовах нестабільності). Поняття тактичного ризику. Очна ставка як слідча дія з найбільшим ступенем тактичного ризику.

Прийоми зниження тактичного ризику на очній ставці – контроль за учасниками, визначення послідовності їх допиту, постановка запитань.

Тема 5. Психологія огляду місця події

Психологія огляду місця події. Обстановка місця події як інформаційна модель злочину. Етапи здійснення пошуково-пізнавальної діяльності в ході огляду місця події. Криміналістична спостережливість та професійний досвід у процесі сприйняття обстановки місця події. Виявлення відомостей щодо психологічного стану учасників злочину. Процедура побудови уявної моделі події на підставі результатів огляду місця події (“спливаючий силует”).

Тема 6. Психологія пред’явлення для впізнання

Психологічні закономірності сприйняття зовнішності людини та ознак предметів. Форми сприйняття об’єктів – аналітична, синтетична та змішана (аналітико-синтетична). Поняття достатніх та необхідних ознак об’єктів, що сприймалися.

Формування образу впізнання: а) допит суб’єктів упізнання; б) інтерпретація отриманої від них інформації; в) застосування засобів, що сприяють актуалізації раніше сприйнятого (фотороботів).

Ідентифікаційна сутність упізнання. Суб’єкти, форми та процедура упізнання. Специфіка оцінки результатів упізнання різними процесуальними учасниками – особою, що здійснювала впізнання або слідчим, суддею (характер висновків – безпосередній або опосередкований, наявність внутрішніх та зовнішніх чинників).

Тема 7. Психологія обшуку

Психологія приховування: закономірності вибору місця приховування; засоби та види маскування.

Форми (пасивна або активна) поведінки, що передують обшуку і супроводжує його. Довільні та мимовільні реакції у обшукуваного. Рефлексивне мислення та управління.

Психологія виявлення та його етапи – інформаційний, інтелектуальний, пошуковий. Пошукові версії: природа та значення. Прийоми застосування подразників збудження психологічних показників щодо можливих місць приховання об'єктів (“словесна розвідка”).

Тема 8. Психологія слідчого експерименту та перевірки показань на місці

Версія як гносеологічна основа слідчого експерименту. Проблеми моделювання: а) обстановки та умов експерименту (макетування, реконструкція); б) експериментальних (дослідних) дій; в) психічного стану особи, що бере участь у експерименті.

Процедура оцінки результатів слідчого експерименту. Доказова цінність позитивних та негативних результатів. Уплив суб'єктивних якостей особи учасника експерименту на оцінку його результатів.

Психологічні закономірності перевірки показань на місці: а) здатність особи до сприйняття та запам'ятовування обстановки, в якій відбувається та чи інша подія; б) просторова орієнтація особи під час відтворення обстановки в загальному або фрагментарному вигляді, природному або видозміненому; в) психічний вплив обстановки події на особу, що повторно перебуває на цьому місці.

Тема 9. Судово-психологічна експертиза

Історія розвитку та сучасний стан судово-психологічної експертизи. Об'єкт і предмет дослідження судово-психологічної експертизи, їх відмінність від судово-психіатричної.

Підстави щодо призначення судово-психологічної експертизи. Компетенція і види судово-психологічної експертизи.

Організація та провадження судово-психологічної експертизи (процесуальна регламентація, матеріали для експертно-

го дослідження, експерти та експертні заклади). Методи судово-психологічної експертизи. Специфіка призначення комплексних психолого-психіатричних, психолого-технічних, психолого-лінгвістичних експертиз.

Розділ V. ПСИХОЛОГІЯ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема 1. Психологія судового процесу. Психологічні основи судової діяльності

Психологія учасників судового процесу, виховна дія судового процесу і вироку на підсудного та інших осіб, роль громадської думки як фактора, що впливає на судовий процес.

Психологічна структура судової діяльності (пізнавальна, конструктивна, виховна). Специфіка пізнавальної діяльності в суді (опосередкованість пізнання фактів, оперування максимально сконцентрованим обсягом інформації, самостійність у визначенні порядку сприйняття інформації).

Формування внутрішнього переконання у суддів: етапи та чинники-детермінанти (соціально-психологічні, позасудові). Прийняття рішення судом, судові помилки.

Тема 2. Психологічні основи судового слідства. Психологія судових дій

Стадійність як психологічна характеристика судового слідства. Колегіальність та змагальність судового слідства. Психологія судових дебатів. Проблеми психологічного бар'єра між учасниками діалогу та засоби його подолання (роль рефлексивного мислення та управління).

Психологічні особливості допиту в судовому слідстві (публічність, обмеженість у часі, участь адвоката, можливість застосування перехресної форми постановки питань). Специфіка допиту учасників злочинних угруповань.

Розділ VI. КРИМІНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

Предмет кримінальної психології. Закономірності формування антисоціальних настанов у особи та механізм їх реалізації у протиправній поведінці. Мотив як елемент психологічного механізму злочинної дії. Психологічні наслідки вчиненого злочину.

Психологічний аналіз особи злочинця. Класифікація злочинних типів та їх соціально-психологічна характеристика. Психологія організованої злочинності.

Психологічна сторона запобігання злочинам і засоби впливу на злочинців (злочинні угруповання).

Розділ VII. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА (ПЕНІТЕНЦІАРНА) ПСИХОЛОГІЯ

Предмет кримінально-виконавчої (пенітенціарної) психології. Колективи засуджених та їх психологічна характеристика. Чинники, що зумовлюють формування колективу засуджених. Види колективів засуджених (формальні і неформальні; з позитивною, невизначеною й негативною спрямованістю). Закономірності формування мікроколективів та груп засуджених.

Особа засудженого. Ставлення засудженого до вчиненого діяння, своєї провини, вироку суду. Наявність або відсутність тенденцій до ресоціалізації. Специфіка адаптації до режиму ізоляції. Психологія тюремного побуту.

Методи психологічного впливу на засуджених. Процес та етапи ресоціалізації. Психологічна характеристика адаптації засудженого щодо умов життя на волі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бандурка А. М. Юридическая психология: учеб. / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская – Х.в: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 640 с.

Васильев В. Л. Юридическая психология: учеб. для вузов / В. Л. Васильев. – 5-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2003. – 656 с.

Еникеев М. И. Юридическая психология: учеб. для вузов / М. И. Еникеев. – М.: НОРМА, 2003. – 512 с.

Зелинский А. Ф. Криминальная психология: научно-практ. изд. / А. Ф. Зелинский – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с.

Коновалова В. О. Права психологія: навч. посіб. / В. О. Коновалова. – Х.: Основа, 1996. – 184 с.

Коновалова В. О. Юридична психологія: академ. курс [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]: / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько – К.: Концерн “Видав. Дім “Ін Юре”, 2004. – 424 с.

Коновалова В. Е. Основы юридической психологии: учеб. / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Х.: Одиссей, 2005. – 352 с.

Коновалова В. О. Юридична психологія: підруч. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – 2-ге вид. переробл. і допов. – Х.: Право, 2008. – 240 с.

Костицкий М. В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы / М. В. Костицкий. – К.: Вища шк., 1990. – 259 с.

Митрохина З. И. Использование данных психологии при производстве допроса: учеб. пособие / З. И. Митрохина. – К.: УМК ВО, 1990. – 52 с.

Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы: учеб. пособие для вузов / В. В. Нагаев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 333 с.

Романов В. В. Юридическая психология: учеб. / В. В. Романов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2004. – 588 с.

Сафуанов Ф. А. Судебно-психологическая экспертиза в уголовном процессе: науч.-практ. пособие / Ф. А. Сафуанов.–

М.: Гардарика, 1998. –192 с.

Ситковская О. Д. Психология уголовной ответственности / О. Д. Ситковская. – М.: Норма, 1998. – 285 с.

Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология: учеб. для вузов / Ю. В. Чуфаровский. – М.: Новый Юрист, 1998. – 448 с.

Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності: навч. посіб. / В. Ю. Шепітько. – Х.: Право, 2006. – 160 с.

Навчальне видання

ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ”

У к л а д а ч і: ЖУРАВЕЛЬ Володимир Андрійович,
КОНОВАЛОВА Віолетта Омелянівна,
ШЕПІТЬКО Валерій Юрійович

Відповідальний за випуск *В.Ю. Шепітько*

Редактор *О.І. Борисенко*
Комп'ютерна верстка *Л.П. Лавриненко*

План 2011, поз. 48

Підп. до друку 05.09.2011. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Умовн. друк. арк. 1,0. Облік.-вид. арк. 0,46. Вид. № 33.
Тираж прим. Зам. № 4358. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.